Татарстан Республикасында гражданнарга
түләүсез юридик ярдәм күрсәтү турында

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЗАКОНЫ

Татарстан Республикасы
Дәүләт Советы тарафыннан
2012 елның 11 октябрендә
кабул ителде

(2013 елның 11 ноябрендәге 88-ТРЗ номерлы, 2014 елның 28 февралендәге 12-ТРЗ номерлы, 2014 елның 15 декабрендәге 117-ТРЗ номерлы, 2016 елның 7 маендагы 33-ТРЗ номерлы, 2016 елның 12 декабрендәге 99-ТРЗ номерлы, 2017 елның 23 декабрендәге 98-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы законнары редакциясендә)

1 статья. **Әлеге Законның хокукый җайга салу предметы**

Әлеге Закон "Россия Федерациясендә түләүсез юридик ярдәм турында" 2011 елның 21 ноябрендәге 324-ФЗ номерлы Федераль закон (алга таба – Федераль закон) нигезендә Татарстан Республикасында Россия Федерациясе гражданнарының (алга таба – гражданнар) квалификацияле түләүсез юридик ярдәм алу хокукын гамәлгә ашыруны Татарстан Республикасы территориясендә тәэмин итүгә бәйле мөнәсәбәтләрне җайга сала.

2 статья. **Әлеге Законның максатлары**

Әлеге Законның максатлары түбәндәгеләрдән гыйбарәт:

1) гражданнарның федераль законнарда һәм әлеге Законда каралган очракларда түләүсез күрсәтелә торган квалификацияле юридик ярдәм (алга таба – түләүсез юридик ярдәм) алу хокукын гамәлгә ашыру өчен шартлар тудырудан;

2) Татарстан Республикасында дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасын булдырудан һәм үстерүдән, дәүләтнеке булмаган түләүсез юридик ярдәм системасын үстерүгә булышлык итүдән һәм аңа дәүләт тарафыннан ярдәм күрсәтүдән;

3) гражданнарның хокукларын һәм ирекләрен гамәлгә ашыру, аларның законлы мәнфәгатьләрен яклау, социаль якланыш дәрәҗәсен күтәрү өчен шартлар тудырудан, шулай ук аларның гадел хөкемгә ирешүен тәэмин итүдән.

3 статья. **Татарстан Республикасында түләүсез юридик ярдәм күрсәтүгә бәйле мөнәсәбәтләрне хокукый җайга салу**

Россия Федерациясе Конституциясе һәм Татарстан Республикасы Конституциясе нигезендә Татарстан Республикасында түләүсез юридик ярдәм күрсәтүгә бәйле мөнәсәбәтләр Федераль закон, башка федераль законнар, Россия

Федерациясенең бүтән норматив хокукый актлары, әлеге Закон, Татарстан Республикасының бүтән норматив хокукый актлары белән җайга салына.

4 статья. **Түләүсез юридик ярдәм төрләре**

1. Түләүсез юридик ярдәм түбәндәге төрләрдә күрсәтелә:
1) телдән һәм язма рәвешләрдә хокукый консультацияләр бирү;
2) гаризалар, шикаятьләр, үтенечнамәләр һәм хокукый характердагы башка документлар төзү;
3) федераль законнарда һәм әлеге Законда билгеләнгән очракларда һәм тәртиптә судларда, дәүләт һәм муниципаль органнарда, оешмаларда гражданнарның мәнфәгатьләрен чагылдыру.
2. Түләүсез юридик ярдәм законнар белән тыелмаган бүтән төрләрдә дә күрсәтелергә мөмкин.

5 статья. **Гражданнарны түләүсез юридик ярдәм белән тәэмин итү өлкәсендә Татарстан Республикасы Президенты вәкаләтләре**

Татарстан Республикасы Президенты вәкаләтләренә түбәндәгеләр керә:
1) Татарстан Республикасында гражданнарны түләүсез юридик ярдәм белән тәэмин итү өлкәсендә дәүләт сәясәтен гамәлгә ашыруның төп юнәлешләрен билгеләү;
2) дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасында катнашучыларның Татарстан Республикасы территориясендә үзара хезмәттәшлеге тәртибен федераль законнарда билгеләнгән вәкаләтләр кысаларында билгеләү;
3) федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә бүтән вәкаләтләр башкару.

6 статья. **Гражданнарны түләүсез юридик ярдәм белән тәэмин итү өлкәсендә Татарстан Республикасы Дәүләт Советы вәкаләтләре**

Татарстан Республикасы Дәүләт Советы вәкаләтләренә түбәндәгеләр керә:
1) Татарстан Республикасында гражданнарның түләүсез юридик ярдәм алуын законнар белән җайга салу;
2) федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә бүтән вәкаләтләр башкару.

7 статья. **Гражданнарны түләүсез юридик ярдәм белән тәэмин итү өлкәсендә Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты вәкаләтләре**

Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты вәкаләтләренә түбәндәгеләр керә:
1) дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасының эшләвен, үсүен һәм дәүләтнеке булмаган түләүсез юридик ярдәм системасына ярдәм күрсәтүне тәэмин итү;

2) гражданнарны түләүсез юридик ярдәм белән тәэмин итү һәм авыр тормыш хәлендә калган гражданнарга ашыгыч очракларда түләүсез юридик ярдәм күрсәтү турында карар кабул итү өлкәсендә вәкаләтле Татарстан Республикасы башкарма хакимияте органын (алга таба – вәкаләтле орган) һәм аның компетенциясен билгеләү;

3) Татарстан Республикасы территориясендә дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасына керүче Татарстан Республикасы башкарма хакимияте органнарын, алар ведомствосындагы учреждениеләрне һәм бүтән оешмаларны билгеләү, аларның компетенциясен билгеләү;

4) дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында гражданнарга түләүсез юридик ярдәм күрсәтүче адвокатларга һәм бүтән субъектларга хезмәт өчен түләү һәм аларның түләүсез юридик ярдәм күрсәтүгә тотылган чыгымнарын компенсацияләү күләмен һәм тәртибен билгеләү;

5) гражданнарның түләүсез юридик ярдәм алу хокукын гамәлгә ашыруның дәүләт гарантияләрен тәэмин итү өчен Татарстан Республикасы бюджетыннан кирәкле бюджет ассигнованиеләре күләмен билгеләү, шулай ук Россия Федерациясенең бюджет законнары нигезендә шушы чыгымнарны финанслауны тәэмин итү;

5^1) гадәттән тыш хәл аркасында зыян күргән гражданнарның дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында түләүсез юридик ярдәм алу хокукын гамәлгә ашыруны тәэмин итү тәртибен һәм шартларын раслау; *(5^1 пункт 2014 елның 15 декабрендәге 117-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән кертелде)*

6) гражданнарны түләүсез юридик ярдәм белән тәэмин итү, дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасының эшләве, үсүе һәм дәүләтнеке булмаган түләүсез юридик ярдәм системасына ярдәм күрсәтү өлкәсендә Россия Федерациясе законнарында һәм Татарстан Республикасы законнарында билгеләнгән бүтән вәкаләтләрне башкару.

8 статья. **Гражданнарны түләүсез юридик ярдәм белән тәэмин итү өлкәсендә җирле үзидарә органнары вәкаләтләре**

Федераль закон нигезендә җирле үзидарә органнары гражданнарның түләүсез юридик ярдәм алу хокукын гамәлгә ашыруның өстәмә гарантияләрен билгеләүче муниципаль хокукый актлар чыгарырга һәм гражданнарга әлеге Законның 4 статьясында каралган барлык түләүсез юридик ярдәм төрләрен күрсәтергә хокуклы.

9 статья. **Дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасында катнашучылар**

1. Дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасында катнашучылар түбәндәгеләр була:

1) Татарстан Республикасы башкарма хакимияте органнары һәм алар ведомствосындагы учреждениеләр;

2) законнар нигезендә бюджеттан тыш дәүләт фондларының идарә органнары.

2. Адвокатлар Татарстан Республикасында дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасында Федераль законда һәм әлеге Законда каралган тәртиптә катнаша.

10 статья. **Татарстан Республикасы башкарма хакимияте органнары һәм алар ведомствосындагы учреждениеләр, бюджеттан тыш дәүләт фондларының идарә органнары тарафыннан түләүсез юридик ярдәм күрсәтү**

1. Татарстан Республикасы башкарма хакимияте органнары һәм алар ведомствосындагы учреждениеләр, бюджеттан тыш дәүләт фондларының идарә органнары гражданнарга түләүсез юридик ярдәмне үз компетенциясенә караган мәсьәләләр буенча телдән һәм язма хокукый консультацияләр бирү рәвешләрендә гражданнарның мөрәҗәгатьләрен карау өчен Россия Федерациясе законнарында һәм Татарстан Республикасы законнарында билгеләнгән тәртиптә күрсәтә.

2. Татарстан Республикасы башкарма хакимияте органнары һәм алар ведомствосындагы учреждениеләр, бюджеттан тыш дәүләт фондларының идарә органнары социаль ярдәмгә һәм социаль яклауга мохтаҗ гражданнарга гаризалар, шикаятьләр, үтенечнамәләр һәм хокукый характердагы башка документлар төзеп бирү рәвешендә федераль законнарда һәм Россия Федерациясенең бүтән норматив хокукый актларында билгеләнгән очракларда һәм тәртиптә түләүсез юридик ярдәм күрсәтә һәм гражданның мәнфәгатьләрен судларда, дәүләт һәм муниципаль органнарда, оешмаларда чагылдыра.

11 статья. **Адвокатлар тарафыннан түләүсез юридик ярдәм күрсәтү**

1. Адвокатлар Федераль законда һәм әлеге Законда каралган очракларда һәм тәртиптә гражданнарга түләүсез юридик ярдәм күрсәтә.

2. Татарстан Республикасында дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы эшчәнлегендә адвокатларның катнашуын оештыру Татарстан Республикасы Адвокатлар палатасы тарафыннан башкарыла.

3. Дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында гражданнарга түләүсез юридик ярдәм күрсәтүче адвокатларга хезмәт өчен түләү һәм аларның мондый ярдәм күрсәтүгә тотылган чыгымнарын компенсацияләү күләмен һәм тәртибен Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты билгели.

12 статья. **Дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында түләүсез юридик ярдәм алу хокукына ия гражданнарның категорияләре һәм мондый ярдәмне күрсәтү очраклары**

1. Дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында әлеге Законның 4 статьясында каралган барлык түләүсез юридик ярдәм төрләрен алу хокукына гражданнарның түбәндәге категорияләре ия була:

1) гаиләләренең уртача җан башына кереме Россия Федерациясе законнары нигезендә Татарстан Республикасында билгеләнгән яшәү минимумы күләменнән түбәнрәк булган гражданнар йә керемнәре яшәү минимумы күләменнән түбәнрәк булган ялгыз яшәүче гражданнар (алга таба – аз керемле гражданнар);

2) I һәм II төркем инвалидлар;

3) Бөек Ватан сугышы ветераннары, Россия Федерациясе Геройлары, Советлар Союзы Геройлары, Социалистик Хезмәт Геройлары, Россия Федерациясе Хезмәт Геройлары; *(3 пункт 2014 елның 28 февралендәге 12-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы редакциясендә)*

4) инвалид балалар, ятим балалар, ата-ана каравыннан мәхрүм калган балалар, ятим балалар арасыннан һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балалар арасыннан булган затлар, шулай ук, мондый балаларның хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен тәэмин итүгә һәм яклауга бәйле мәсьәләләр буенча түләүсез юридик ярдәм күрсәтүне сорап мөрәҗәгать итсәләр, аларның законлы вәкилләре һәм вәкилләре; *(4 пункт 2013 елның 11 ноябрендәге 88-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы редакциясендә)*

4^1) ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган баланы гаиләгә урнаштыруга бәйле мәсьәләләр буенча түләүсез юридик ярдәм күрсәтүне сорап мөрәҗәгать итсәләр, баланы үз гаиләсенә тәрбиягә алырга теләгән затлар; *(4^1 пункт 2013 елның 11 ноябрендәге 88-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән кертелде)*

4^2) уллыкка алынган балаларның хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен тәэмин итүгә һәм яклауга бәйле мәсьәләләр буенча түләүсез юридик ярдәм күрсәтүне сорап мөрәҗәгать итсәләр, уллыкка алучылар; *(4^2 пункт 2013 елның 11 ноябрендәге 88-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән кертелде)*

5) стационар рәвештә социаль хезмәт күрсәтүче социаль хезмәт күрсәтү оешмаларында яшәүче олы яшьтәге гражданнар һәм инвалидлар *(5 пункт 2016 елның 7 маендагы 33-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы редакциясендә)*

6) балигъ булмаганнарның күзәтүчесезлеген һәм хокук бозуларын профилактикалау системасы учреждениеләрендә тотылучы балигъ булмаганнар һәм иректән мәхрүм итү урыннарында җәза үтүче балигъ булмаганнар, шулай ук, мондый балигъ булмаганнарның хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен тәэмин итүгә һәм яклауга бәйле мәсьәләләр буенча (җинаятькә кагылышлы суд эшләрендә юридик ярдәм күрсәтүгә бәйле мәсьәләләрдән тыш) түләүсез юридик ярдәм күрсәтүне сорап мөрәҗәгать итсәләр, аларның законлы вәкилләре һәм вәкилләре;

7) "Психиатрия ярдәме һәм аны күрсәткәндә гражданнар хокукларының гарантияләре турында" 1992 елның 2 июлендәге 3185-1 номерлы Россия Федерациясе Законы нигезендә түләүсез юридик ярдәмгә хокукы булган гражданнар;

8) суд тарафыннан хокукка сәләтсез дип танылган гражданнар, шулай ук, мондый гражданнарның хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен тәэмин итүгә һәм яклауга бәйле мәсьәләләр буенча түләүсез юридик ярдәм күрсәтүне сорап мөрәҗәгать итсәләр, аларның законлы вәкилләре;

8^1) гадәттән тыш хәл аркасында зыян күргән гражданнар:

а) гадәттән тыш хәл аркасында һәлак булган (вафат булган) затның һәлак булу (вафат булу) көненә аның белән теркәлгән никахта торучы ире (хатыны);

б) гадәттән тыш хәл аркасында һәлак булган (вафат булган) затның балалары;

в) гадәттән тыш хәл аркасында һәлак булган (вафат булган) затның ата-анасы;

г) гадәттән тыш хәл аркасында һәлак булган (вафат булган) затның тулаем каравында булган яисә яшәр өчен даими һәм төп керем чыганагы рәвешендә аннан ярдәм алып торган затлар, шулай ук Россия Федерациясе законнары белән билгеләнгән тәртиптә аның тәрбиясендәге затлар дип танылган бүтән затлар;

д) гадәттән тыш хәл аркасында сәламәтлегенә зыян килгән гражданнар;

е) гадәттән тыш хәл аркасында торак урыныннан мәхрүм калган йә тулысынча яисә өлешчә бүтән мөлкәтен йә документларын югалткан гражданнар;

(8^1 пункт 2014 елның 15 декабрендәге 117-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән кертелде)

8^2) реабилитацияләнгән затлар һәм сәяси репрессияләрдән зыян күргән дип танылган затлар; *(8^2 пункт 2016 елның 12 декабрендәге 99-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән кертелде)*

9) дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында түләүсез юридик ярдәм алу хокукы федераль законнар һәм әлеге Закон нигезендә бирелгән гражданнар.

2. Дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасында катнашучы адвокатлар дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында түләүсез юридик ярдәм алу хокукына ия гражданнарга түбәндәге очракларда телдән һәм язма рәвешләрдә хокукый консультацияләр бирә һәм алар өчен гаризалар, шикаятьләр, үтенечнамәләр һәм хокукый характердагы башка документлар төзи:

1) күчемсез мөлкәт белән алыш-бирешләр төзү, аларны үзгәртү, өзү, гамәлгә яраксыз дип тану, күчемсез мөлкәткә хокукларны һәм аның белән алыш-бирешләрне дәүләт теркәвенә кую (фатир, торак йорт яисә аларның өлешләре гражданның һәм аның гаиләсенең бердәнбер торак урыны булган очракта);

2) торак урынына хокукны тану, социаль наем шартнамәсе, ятим балалар һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балалар, ятим балалар арасыннан һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балалар арасыннан булган затлар яшәү өчен билгеләнгән махсус торак урыннарын яллау шартнамәсе буенча торак урыны бирелү, торак урынына социаль наем шартнамәсен өзү һәм туктату, торак урыныннан чыгарылу (фатир, торак йорт яисә аларның өлешләре гражданның һәм аның гаиләсенең бердәнбер торак урыны булган очракта), ятим балалар һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балалар, ятим балалар арасыннан һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балалар арасыннан булган затлар яшәү өчен билгеләнгән махсуслаштырылган торак урыннарын яллау шартнамәсен өзү һәм туктату, күрсәтелгән торак урыннарыннан чыгарылу; *(2 пункт 2013 елның 11 ноябрендәге 88-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы редакциясендә)*

3) җир кишәрлегенә милекчелек хокукын, даими (вакыты чикләнмичә) файдалану хокукын, шулай ук җир кишәрлеген гомерлеккә мирас итеп биләү хокукын тану һәм саклап калу (бәхәсле җир кишәрлегендә яисә аның бер өлешендә гражданның һәм аның гаиләсенең бердәнбер торак урыны булган торак йорт яисә аның бер өлеше урнашкан очракта);

4) кулланучылар хокукларын яклау (коммуналь хезмәтләр күрсәтү өлешендә);

5) хезмәт шартнамәсен төзүдән эш бирүченең Россия Федерациясе Хезмәт кодексында билгеләнгән гарантияләрне бозарлык итеп баш тартуы, эш урынына кире кайтарылу, хезмәт хакын түләттерү, шул исәптән ихтыярсыздан эшкә чыкмаган

вакыт өчен, эш бирүченең хокукка каршы гамәлләре (гамәл кылмавы) аркасында китерелгән мораль зыянны компенсацияләү;

6) гражданны эшсез дип тану һәм эшсезлек буенча пособие билгеләү;

7) туендыручысының хезмәт эшчәнлегенә бәйле рәвештә яисә гадәттән тыш хәл аркасында вафат булуы, имгәнүе яисә сәламәтлегенә башкача зарар килү аркасында китерелгән зыянны түләттерү; *(2014 елның 15 декабрендәге 117-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы редакциясендә)*

8) социаль ярдәм чаралары бирү, аз керемле гражданнарга дәүләт социаль ярдәме күрсәтү, торак урыны һәм коммуналь хезмәт күрсәтүләр өчен түләүгә субсидияләр бирү;

9) картлык буенча иминият пенсияләре, инвалидлык буенча һәм туендыручысыз калган очрак буенча пенсияләр, вакытлыча хезмәткә сәләтсезлек, йөклелек һәм бала тудыру, эшсезлек буенча, хезмәттә имгәнүгә яисә һөнәри авыруга бәйле пособиеләр, бала тугач бер мәртәбә бирелә торган пособие, бала карау буенча айлык пособие, мәет җирләүгә социаль пособие билгеләү, аларны яңадан исәпләү һәм түләттерү; *(2014 елның 15 декабрендәге 117-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы редакциясендә)*

10) ата (ана) булуны билгеләү һәм дәгъвалау, алиментлар түләттерү;

10^1) уллыкка алуны, ятим балаларга һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балаларга опека һәм попечительлек билгеләү, мондый балаларга опеканы һәм попечительлекне гамәлгә ашыру турында шартнамә төзү; *(10^1 пункт 2013 елның 11 ноябрендәге 88-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән кертелде)*

10^2) ятим балаларның һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балаларның, ятим балалар арасыннан һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балалар арасыннан булган затларның хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен яклау; *(10^2 пункт 2013 елның 11 ноябрендәге 88-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән кертелде)*

11) сәяси репрессияләрдән зыян күргән гражданнарны реабилитацияләү;

12) хокукка сәләтлелекне чикләү;

13) психиатрия ярдәме күрсәткәндә гражданнарның хокукларын һәм ирекләрен бозуларга карата шикаять белдерү;

14) инвалидларга медик-социаль экспертиза үткәрү һәм аларны реабилитацияләү;

15) дәүләт хакимияте органнарының, җирле үзидарә органнарының һәм вазыйфаи затларның актларына судтан тыш тәртиптә шикаять белдерү;

16) гадәттән тыш хәл аркасында бозылган мөлкәти хокукларын, мөлкәти булмаган шәхси хокукларын торгызу, гадәттән тыш хәл аркасында килгән зыянны түләү. *(16 пункт 2014 елның 15 декабрендәге 117-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән кертелде)*

3. Дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасында катнашучы адвокатлар судларда, дәүләт һәм муниципаль органнарда, оешмаларда дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында түләүсез юридик ярдәм алу хокукына ия гражданнар мәнфәгатьләрен чагылдыралар, әгәр алар:

1) судларда түбәндәгеләр турында эшләр каралганда дәгъвачылар һәм җавап бирүчеләр булсалар:

а) көчемсез мөлкәткә алыш-бирешләрне өзү, гамәлгә яраксыз дип тану, күчемсез мөлкәткә хокукларны һәм алар белән алыш-бирешләрне дәүләт теркәвенә алу һәм мондый хокукларны дәүләт теркәвенә алудан баш тарту (фатир, торак йорт яисә аларның өлешләре гражданның һәм аның гаиләсенең бердәнбер торак урыны булган очракта);

б) торак урынына хокукны тану, социаль наем шартнамәсе, ятим балалар һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган, шул исәптән гаиләгә тәрбиягә алынган балалар, ятим балалар арасыннан һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балалар арасыннан булган затлар яшәү өчен билгеләнгән махсуслаштырылган торак урыннарын яллау шартнамәсе буенча торак урыны бирелү, торак урынына социаль наем шартнамәсен өзү һәм туктату, торак урыныннан чыгарылу (фатир, торак йорт яисә аларның өлешләре гражданның һәм аның гаиләсенең бердәнбер торак урыны булган очракта), ятим балалар һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балалар, ятим балалар арасыннан һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балалар арасыннан булган затлар яшәү өчен билгеләнгән махсуслаштырылган торак урыннарын яллау шартнамәсен өзү һәм туктату, күрсәтелгән торак урыннарыннан чыгарылу; *(“б” пунктчасы 2013 елның 11 ноябрендәге 88-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы редакциясендә)*

в) җир кишәрлегенә милекчелек хокукын, даими (вакыты чикләнмичә) файдалану хокукын, шулай ук җир кишәрлеген гомерлек мирас итеп биләү хокукын тану һәм саклап калу (бәхәсле җир кишәрлегендә яисә аның бер өлешендә гражданның һәм аның гаиләсенең бердәнбер торак урыны булган торак йорт яисә аның өлеше урнашкан очракта);

2) судларда түбәндәгеләр турында эшләр каралганда дәгъвачылар (мөрәҗәгать итүчеләр) булсалар:

а) алиментлар түләттерү;

б) туендыручысының хезмәт эшчәнлегенә бәйле рәвештә яисә гадәттән тыш хәл аркасында вафат булуы, имгәнүе яисә сәламәтлегенә башкача зарар килү аркасында китерелгән зыянны түләттерү; *(2014 елның 15 декабрендәге 117-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы редакциясендә)*

в) уллыкка алуны, ятим балаларга һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балаларга опека һәм попечительлек билгеләү, мондый балаларга опеканы һәм попечительлекне гамәлгә ашыру турында шартнамә төзү;

г) инвалид балаларга, ятим балаларга, ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балаларга, ятим балалар арасыннан һәм ата-ана тәрбиясеннән мәхрүм калган балалар арасыннан булган затларга дәүләт ярдәме чараларын тәэмин итү;

(2 пункт 2013 елның 11 ноябрендәге 88-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы редакциясендә)

3) үзләрен хокукка сәләтсез дип тану турында гариза судта карала торган гражданнар булсалар;

4) сәяси репрессияләрдән зыян күргән гражданнар булсалар – реабилитацияләүгә бәйле мәсьәләләр буенча;

5) психиатрия стационарына мәҗбүри салу турында яисә психиатрия стационарында мәҗбүри яткыру срогын озайту турындагы эшләре судларда карала торган гражданнар булсалар.

6) гадәттән тыш хәл аркасында зыян күргән гражданнар булсалар – гадәттән тыш хәл аркасында бозылган мөлкәти хокукларын, мөлкәти булмаган шәхси хокукларын торгызуга, гадәттән тыш хәл аркасында килгән зыянны түләүгә бәйле мәсьәләләр буенча.

(6 пункт 2014 елның 15 декабрендәге 117-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән кертелде)

4. Гадәттән тыш хәл аркасында зыян күргән гражданнарның дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында түләүсез юридик ярдәм алу хокукын гамәлгә ашыру тәртибе, шартлары һәм аны оештыру-хокукый тәэмин итү Федераль закон, башка федераль законнар, Россия Федерациясенең бүтән норматив хокукый актлары, әлеге Закон, Татарстан Республикасының бүтән норматив хокукый актлары белән җайга салына. *(4 өлеш 2014 елның 15 декабрендәге 117-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән кертелде)*

13 статья. **Татарстан Республикасында гражданнарның түләүсез юридик ярдәм алуы өчен кирәкле документлар исемлеге һәм аларны тапшыру тәртибе**

1. Дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында түләүсез юридик ярдәм алу өчен гражданнар түбәндәге документларны тапшыралар:

1) кирәкле түләүсез юридик ярдәм төре һәм аны күрсәтү нигезе күрсәтелгән килеш, вәкаләтле орган тарафыннан раслана торган рәвеш буенча түләүсез юридик ярдәм күрсәтү турында гариза;

2) паспорт яисә гражданның шәхесен таныклый торган башка документ;

3) түләүсез юридик ярдәм алу хокукына ия гражданнар категорияләренең берәрсенә кертелүне расрый торган документ;

4) әлеге Законның 12 статьясындагы 2 өлешендә каралган очракларда гражданнарның түләүсез юридик ярдәм күрсәтү турындагы таләпләрен нигезли торган документлар.

2. *Үз көчен югалтты. – 2016 елның 12 декабрендәге 99-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы*

3. Әлеге статьяда каралган документлар, әгәр гражданның түләүсез юридик ярдәм алырга шәхсән үзе мөрәҗәгать итү мөмкинлеге булмаса, түләүсез юридик ярдәм алу хокукына ия граждан үтенече буенча башка зат тарафыннан да тапшырылырга мөмкин. Бу очракта гражданның вәкиле, әлеге статьяда күрсәтелгән документлардан тыш, шәхесен раслый торган документ, ышанычнамә яисә законлы вәкил хокукын раслый торган документ тапшыра.

4. Түбәндәге очракларда документларны кабул итүдән баш тартыла:

1) түләүсез юридик ярдәм турында гариза белән тиешсез зат мөрәҗәгать иткән булса;

2) әлеге статьяның 1 өлешендә каралган барлык документлар да тапшырылмаган булса.

5. Документларны кабул итүдән баш тартуга карата вәкаләтле органга яисә суд тәртибендә шикаять белдерелергә мөмкин.

14 статья. **Дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында түләүсез юридик ярдәм күрсәтү**

1. Әлеге Законның 12 статьясындагы 2 өлешендә каралган очракларда дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында түләүсез юридик ярдәм түбәндәге ярдәмне сорап мөрәҗәгать иткән гражданга күрсәтелә:

1) хокукый характердагы мәсьәлә буенча;

2) бер үк яклар арасындагы бәхәс буенча, бер үк әйбер турында һәм бер үк нигезләр буенча кабул ителеп закон көченә кергән суд карары белән элек хәл ителмәгән мәсьәлә буенча:

а) суд карары (хөкеме) белән;

б) дәгъва белдерүченең дәгъваны кире кагу белән килешүенә бәйле рәвештә эш алып баруны туктату турындагы суд билгеләмәсе белән;

в) җәмәгать килешүен раслауга бәйле рәвештә эш алып баруны туктату турындагы суд билгеләмәсе белән;

3) арадашчы судның бер үк яклар арасындагы бәхәс буенча, бер үк әйбер турында һәм бер үк нигезләр буенча яклар өчен мәҗбүри үтәлергә тиешле кабул ителгән карары булмаган мәсьәлә буенча, арадашчы суд карарын мәҗбүри үтәүгә карата башкару кәгазен бирүдән суд баш тарткан очраклардан тыш.

2. Әгәр граждан Федераль законда һәм әлеге Законда каралмаган түләүсез юридик ярдәм күрсәтү турында сораса, гражданнарга түләүсез юридик ярдәм күрсәтүдән баш тартыла.

3. Законнар нигезендә түләүсез юридик ярдәм алу хокукына ия булган һәм, түләүсез юридик ярдәм күрсәтүне сорап, дәүләт органнарына яисә дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасында катнашучы адвокатка мөрәҗәгать иткән гражданга түбәндәге очракларда дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында түләүсез юридик ярдәм күрсәтелми һәм гариза теркәлгән көннән биш эш көне эчендә түләүсез юридик ярдәм күрсәтүнең мөмкин булмавы турында бәяләмә бирелә, әгәр граждан:

1) хокукый характерда булмаган мәсьәлә буенча түләүсез юридик ярдәм сорап мөрәҗәгать итсә;

2) тиешле таләпләр кую өчен хокукый нигезләр булмаган килеш, гариза, шикаять, үтенечнамә яисә хокукый характердагы башка документ төзеп бирүне һәм (яисә) судта, дәүләт яисә муниципаль органда, оешмада үз мәнфәгатьләрен чагылдыруны сорап мөрәҗәгать итсә;

3) судка, дәүләт яисә муниципаль органга, оешмага мөрәҗәгать итүгә карата Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән каршылыклар булган килеш, судка гариза язуны һәм (яисә) судта, дәүләт яисә муниципаль органда, оешмада үз мәнфәгатьләрен чагылдыруны сорап мөрәҗәгать итсә.

4. Вәкаләтле дәүләт органнары һәм дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасында катнашучы адвокатлар, әгәр прокурор, шушы гражданның хокукларын, ирекләрен һәм законлы мәнфәгатьләрен яклап, федераль закон

нигезендә судка гариза белән мөрәҗәгать иткән булса, гражданга түләүсез юридик ярдәм күрсәтмиләр.

5. Гражданга түләүсез юридик ярдәм күрсәтүдән баш тартуга карата суд тәртибендә шикаять белдерелергә мөмкин.

6. Дәүләт түләүсез юридик ярдәм системасы кысаларында гражданнарга түләүсез юридик ярдәм күрсәтүгә җибәрелә торган акчаларны тотуны тикшереп тору бюджет законнары нигезендә гамәлгә ашырыла.

15 статья. **Авыр тормыш хәлендә калган гражданнарга ашыгыч очракларда түләүсез юридик ярдәм күрсәтү турындагы карарларны кабул итү тәртибе**

1. Әлеге Закон максатларында ашыгыч очракларга табигый бәла-казалар (гарасатлар, янгыннар, су басулар, корылык, боз сугу), эпидемияләр, массакүләм чуалышлар, погромнар, ут төртеп яндырулар, афәтләр, шул исәптән һәлакәтләр, гадәттән тыш һәм хәрби хәл кертү, кичектергесез чаралар күрүне таләп итә торган башка охшаш очраклар кертелә.

2. Вәкаләтле орган авыр тормыш хәлендә калган гражданнарга ашыгыч очракларда түләүсез юридик ярдәм күрсәтү буенча ведомствоара комиссия (алга таба – комиссия) төзи.

Комиссия Татарстан Республикасы башкарма хакимиятенең юстиция өлкәсендә дәүләт сәясәтен гамәлгә ашыручы органы, Татарстан Республикасы башкарма хакимиятенең хезмәт, халыкны эш белән тәэмин итү һәм социаль яклау өлкәсендә дәүләт сәясәтен һәм дәүләт идарәсен эшләү һәм гамәлгә ашыру функцияләрен башкаручы органы, Татарстан Республикасы башкарма хакимиятенең Татарстан Республикасында бердәй финанс, бюджет, салым һәм валюта сәясәтен үткәрүне тәэмин итүче органы, Татарстан Республикасы Адвокатлар палатасы һәм бүтән дәүләт органнары һәм оешмалар вәкилләреннән тора.

Вәкаләтле орган җитәкчесе комиссиягә җитәкчелек итә.

3. Комиссия турындагы нигезләмә вәкаләтле орган җитәкчесенең карары белән раслана.

4. Сәламәтлегенә, туганнарының (якыннарының) гомеренә һәм сәламәтлегенә зарар китерүгә йә аның мөлкәтенә зыян салуга, туганнарының (якыннарының) мөлкәтенә зыян салуга бәйле рәвештә авыр тормыш хәлендә, шулай ук кичектергесез гамәлләрне таләп итә торган бүтән хәлләрдә калган һәм түләүсез юридик ярдәмгә мохтаҗ гражданның ашыгыч очракта Татарстан Республикасы дәүләт органнарына мөрәҗәгате буенча гражданга түләүсез юридик ярдәм күрсәтү турындагы йә түләүсез юридик ярдәм күрсәтүдән баш тарту хакындагы карар мөрәҗәгать теркәлгән көннән алып бер эш көне эчендә комиссия тарафыннан кабул ителә.

5. Комиссиянең түләүсез юридик ярдәм күрсәтүдән баш тарту турындагы карарына карата граждан суд тәртибендә шикаять белдерергә мөмкин.

16 статья. **Дәүләтнеке булмаган түләүсез юридик ярдәм системасында катнашучылар**

1. Дәүләтнеке булмаган түләүсез юридик ярдәм системасы ихтыярый башлангычларда корыла.

2. Дәүләтнеке булмаган түләүсез юридик ярдәм системасында катнашучылар юридик клиникалардан (студентларның консультацияләр бюроларыннан, студентларның юридик бюроларыннан һәм башкалардан) һәм дәүләтнеке булмаган түләүсез юридик ярдәм үзәкләреннән гыйбарәт.

3. Дәүләтнеке булмаган түләүсез юридик ярдәм системасындагы аерым катнашучыларның оешу тәртибе, вәкаләтләре һәм статусы Федераль закон белән җайга салына.

17 статья. **Халыкка хокукый мәгълүмат җиткерү һәм аны хокукый гыйлемле итү**

1. Халыкка хокукый мәгълүмат җиткерү һәм аны хокукый гыйлемле итү максатларында Татарстан Республикасы башкарма хакимияте органнары һәм алар ведомствосындагы учреждениеләр, бюджеттан тыш дәүләт фондларының идарә органнары, җирле үзидарә органнары һәм вазыйфаи затлар Федераль законның 28 статьясындагы 1 өлешендә каралган мәгълүматны гражданнар файдалана алырлык урыннарда, массакүләм мәгълүмат чараларында, "Интернет" мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендә урнаштырырга йә гражданнарга бүтән ысул белән җиткерергә тиеш.

2. Җирле үзидарә органнары хокукый мәгълүматны халыкка җиткерүне һәм аны хокукый гыйлемле итүне муниципаль хокукый актлар нигезендә гамәлгә ашыра ала.

3. Халыкка хокукый мәгълүмат җиткерү һәм аны хокукый гыйлемле итү югары белем бирү мәгариф оешмаларының юридик клиникалары һәм дәүләтнеке булмаган түләүсез юридик ярдәм үзәкләре тарафыннан гамәлгә ашырылырга мөмкин. *(3 өлеш 2014 елның 28 февралендәге 12-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы редакциясендә)*

17[1] статья. **Түләүсез юридик ярдәм күрсәтүне мәгълүмати тәэмин итү**
(статья 2017 елның 23 декабрендәге 98-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән кертелде)

Әлеге Закон нигезендә түләүсез юридик ярдәм күрсәтү турындагы мәгълүмат Социаль тәэмин итүнең бердәм дәүләт мәгълүмат системасында урнаштырыла. Күрсәтелгән мәгълүматны Социаль тәэмин итүнең бердәм дәүләт мәгълүмат системасына урнаштыру (алу) «Дәүләт социаль ярдәме турында» 1999 елның 17 июлендәге 178-ФЗ номерлы Федераль закон нигезендә гамәлгә ашырыла.

18 статья. **Татарстан Республикасында түләүсез юридик ярдәм күрсәтүгә бәйле гамәлләрне финанслау**

1. Федераль законнар, әлеге Закон һәм Россия Федерациясенең бүтән норматив хокукый актлары нигезендә гамәлгә ашырылуы Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнарына һәм алар ведомствосындагы учреждениеләргә йөкләнә торган түләүсез юридик ярдәм күрсәтүгә бәйле гамәлләрне финанслау Татарстан Республикасы бюджеты чаралары исәбеннән башкарыла. Түләүсез юридик ярдәм күрсәтүгә бәйле чыгымнарны бүтән субъектлар акчалары исәбеннән финанслау тиешле субъектлар тарафыннан мөстәкыйль гамәлгә ашырыла.

2. Әлеге Законда каралган очракларда гражданнарга түләүсез юридик ярдәм күрсәтүче адвокатларның хезмәте өчен түләүгә, аларның мондый ярдәм күрсәтүгә тотылган чыгымнарын компенсацияләүгә бәйле чыгымнарны финанслау Татарстан Республикасының чыгымнар йөкләмәсе булып тора.

3. Җирле үзидарә органнарының гражданнарның түләүсез юридик ярдәм алу хокукына өстәмә гарантияләр билгеләүгә бәйле чыгымнарын финанслау җирле бюджетларның чыгымнар йөкләмәсе булып тора.

19 статья. **Әлеге Законның үз көченә керүе**

1. Әлеге Закон 2013 елның 1 гыйнварыннан үз көченә керә.

2. Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты әлеге Законны гамәлгә ашыруны тәэмин итә торган норматив хокукый актлар кабул итәргә тиеш.

Татарстан Республикасы
Президенты Р.Н. Миңнеханов

Казан, Кремль
2012 елның 2 ноябре
№ 73-ТРЗ